

Mítoszteremtés a Kádár-rendszerben

Tulipán Éva: Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerkesztő: Veszprémy László. Argumentum, Budapest, 2012. 164 oldal

Tulipán Éva a Hadtörténeti Intézet tudományos kutatójaként merész vállalkozásba kezdett, hiszen témaválasztása legalább annyi buktatót, mint izgalmas kihívást tartogatott a szerző számára. Figyelembe véve azt a körülményt, amelyre maga is hivatkozik, hogy számtalan momentum, részlet nem ismert, egy oknyomozó újságíró kvalitásait kellett ötvöznie a kutató alaposságával, tárgyilagosságával. Másrészt, mivel a művet kiadásra szánta, mindezt olyan olvasmányos stílusban kellett megtennie, hogy a laikus olvasó is a fontos tájékoztató pontokat megtalálva élvezettel tudja nyomon követni gondolatmenetét, s ne vesszen el a részletekben. Munkája során szembe kellett szállnia a megkövesedett kádárista mítosszal és a kádárista kánon még létező és gondolkodásunkra ható elemeivel is. Végül, de nem utolsósorban fiatal történészként kutatási eredményeit megvédve le kellett raknia névjegyet azon szerzők egyikeként, akik a rendszerváltás után írtak e témáról.

Számos tudományos kutató műhely méltán büszkélkedhet azzal, hogy széles forrásanyagból táplálkozva alkot kiváló munkákat. Azonban a szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának legértékesebb hagyományát követve az általa választott kérdéskört modern, interdiszciplináris tudományos eredményeket beépítve dolgozta fel. Az előszóban maga is hálával említi meg mesterei nevét. Kiemelkedő hangsúlyt fektetett a Berényi István által az egyetemen meghonosított tudományág keretein belül ember és tér kapcsolatára, valamint a kollektív emlékezet dinamikusan fejlődő kutatási területeire.

A mű egyik legnagyobb újdonságaként, ezzel együtt értékeként épp ezt lehet megemlíteni. E két kutatási terület összekapcsolásával a szerző logikusan világít rá arra, hogy a Köztársaság tér mint az ostrom emlékezeti helye hogyan telt meg az „ellenforradalom és a fehérterror” tudati tartalmival. Utal arra a tényre, hogy már az ókori görögöknél és rómaiaknál tetten érhető az az alapélmény, amely szerint „a térkép egy bizonyos pontja többet jelent annak fizikai térbeli valóságánál”. (13. old.) Ennek jegyében végigvezet bennünket azon a folyamaton, amin keresztül a Köztársaság téren történtek a Kádár rendszerben megalkotott mítosszá váltak, amelyet tudatosan felépítettek és életben tartottak a társadalom emlékezetében. A szerző magyarázattal szolgál arra vonatkozóan is, hogy az elszigetelt Kádár-kormány számára az effajta mítoszteremtés elengedhetetlenül fontossá vált, hiszen megalkotva az ellenforradalom narratíváját csak így biztosíthatta legitimizációját, valamint a forradalomban résztvevők és a velük szimpatizálók megtörését. Maga a címválasztás is ennek fontosságát tükrözi. Az sem tekinthető véletlennek, hogy a címben szereplő „ellenőrzött emlékezet” és az utolsó mondatban szereplő orwell-i idézet, miszerint „aki uralja a múltat, az uralja a jövőt, aki uralja a jelent, az uralja a múltat”, formailag és tartalmilag is tökéletes keretbe foglalja a szerző mondanivalóját. De Tulipán Éva ennél tovább megy. Interdiszciplináris nézőpontból gondolja át és értelmezi a hatalom propagandagépezetének működését. Rámutat arra a tényre, hogy bár a rendszerváltás után a közvélemény elutasította a régi politikai rendszer szemmel látható szimbólumait, mint például a sarló és kalapács, ugyanakkor a szocializmus idején emberekbe plántált konceptuális szimbólumok, – mint például a kötelező állami szociális ellátás ideája – változatlanok marad-

tak az emberek gondolkodásában. A szerző hivatkozik az emberi emlékezet működésének sajátosságait vizsgáló pszichológusok kutatási eredményeire is, miszerint az emlékképek a felidézés során folyamatosan változnak, így azok manipulálhatók.

A szerző ennek szem előtt tartásával vezeti be az olvasót a propagandagépezet működésének rejtelmibe, csupaszítja le és osztja semmivé a Kádár-rendszer idején alkotott ellenforradalom-mítoszt, amely az emlékezet felülírását szolgálta, csakúgy, mint a készen kapott emlékképek. Utal azokra a pszichológiai vizsgálatokra, melyek szerint az emlékképek manipulálásának leghatásosabb eszköze a vizualizáció. E vizsgálatokon keresztül ad magyarázatot arra, hogy a hatalom miért használta oly előszeretettel a Köztársaság téren készített gazdag kép- és filmanyagot, amely lincselést, halottgyalázást vagy bántalmazást örökített meg, vagy egy per tárgyalásán miért kaphatott központi szerepet az egyébként minden valóság alapot nélkülöző kitépelt szív motívuma. A szerző ezzel kapcsolatosan rámutat arra is, hogy a „fényképeken ábrázolt brutalitáson keresztül az ártatlanság és könyörtelenség ellentéte mentén lehetett bemutatni az ellenforradalmárok és a kommunizmus híveinek immár történelmi távlatba helyezett küzdelmét. Ezáltal a fotók alkalmasak agresszor és áldozat szerepének felcserélésére is, hiszen a szovjet intervencióval egyetértő oldal áldozatszerepben tűnik fel rajtuk.” (30. old.)

Ezzel párhuzamosan minden mítosznak elengedhetetlen kelléke hőseinek – esetünkben a hősi halál kultuszának – felmutatása. A szerző végigkíséri a pereket, több oldalról közelíti meg a kultuszteremtés eszközeit: például a hősi halottnak nyilvánítottak esetében a halál okának meghamisítását (öngyilkosság helyett gyilkosság megállapítása, és erre alapozva forradalmárok kivégzését), vagy több hősi halottnak nyilvánított személy esetében is kiderült, hogy állítólagos kivégzésüket – bár esetenként valóban súlyos sérülést szereztek – túléltek, de az ostrom folyamán elesett védők halálát is úgy

állították be, az eseményeket meghamisítva, mintha azok kivégzés áldozataivá váltak volna. Ebbe a vonalba illik bele Mező Imre halála. Tulipán Éva több oldalról hitelt érdemlő tényekkel támasztotta alá, hogy Mező Imre a hát lumbális táján szenvedett sebesülést, az is valószínű, hogy az épületben tartózkodva kapta a halálos lövést. A szerző minden esetben igyekezett megállapításait több oldalról alátámasztani, és kiváló érzékel gyakorolt forráskritikát a sokszor egymásnak ellentmondó levéltári anyagban.

Munkája második részében Tulipán Éva az ostrom eseményeit vette górcső alá, és minden olyan körülményt is igyekezett számba venni, amelyekkel azok hátterét lehetett rekonstruálni. Saját levéltári kutatásai mellett felhasználta az ebben a tárgykörben született legfrissebb tudományos eredményeket is. Így értékes adalékokkal szolgál a szerző a szovjetek tanácsára szerveződő munkásmiliciákról, illetve rávilágít kapcsolatukra az államvédelem egyes volt alkalmazottaival is. A munkásmilíciák szervezése ugyanis kötődött mind Mező Imre személyéhez, mind a Köztársaság téri helyszínhez. A szerző részletes leírást ad az eseményekről, személyekről, számba véve a szembenálló feleket a téren és a pártközpontban. A források hiányos volta miatt nem tekinti lezártnak a honvédség – konkrétan az ostrom kimenetelét, végeredményét eldöntő harcok és a katonai felderítő repülés – szerepének és tevékenységének vizsgálatát.

Mindezek után bátran ajánlható ez a kötet mindazoknak, akik e korszak iránt érdeklődnek. E könyvet kézbe véve az olvasó modern, interdiszciplináris keretbe ágyazott szemléletű, szakmailag igényes, alapos – gazdag képanyaggal illusztrált –, új tudományos eredményeket felmutató munkával ismerkedhet meg, amelynek szerzője a kutatásmódszertan kérdéseire is ráirányítja az olvasó figyelmét.

ZOMBORI KATALIN